

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu'na

Konu: Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın Bilgi, Görüş, Öneri ve Talepleri

Sayın Komisyon Üyeleri,

Cumartesi Anneleri/İnsanları, güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındıktan sonra varlığı inkâr edilen ve kendilerinden bir daha haber alınamayan insanların aileleri ile insan hakları savunucularından oluşmaktadır. Biz, yakınları Edirne'den Kars'a, İzmir'den Hakkari'ye, İstanbul'dan Diyarbakır'a, Ankara'dan Adana'ya Türkiye'nin dört bir yerinde gözaltında kaybedilen, farklı etnik, inançsal ve politik görüşlere sahip adalet talebi etrafında bir araya gelen bir topluluğuz.

Cumartesi Anneleri/İnsanları olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde oluşturulan *Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu*'nun demokratik, çoğulcu ve herkesin kendini ait hissettiği bir Türkiye inşasına katkı sunmasını temenni ediyoruz. TBMM Başkanı Sayın Numan Kurtulmuş'un açılış konuşmasında ifade ettiği üzere, bu komisyonun hakikati inkâr etmeyen, duyguları görmezden gelmeyen ve çözüm üreten bir anlayışı temsil etmesi beklentimizdir.

Cumartesi Anneleri/İnsanları

20 AĞUSTOS 2025

ZORLA KAYBETME/ GÖZALTINDA KAYBETME NEDİR?

Uluslararası hukukta “zorla kaybetme”, Türkiye’de ise “gözaltında kaybetme” olarak ifade edilen eylem, “bir insana karşı işlenebilecek en ağır suçlardan ve insan hakkı ihlallerinden biridir.”¹

Gözaltında kaybetme, BM Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Sözleşme, Roma Statüsü, Kişilerin Gözaltında Kaybedilmeleri Inter-Amerikan Sözleşmesi, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun 1996 tarihli İnsanlık için “Barış ve Güvenliğe Karşı İşlenen Suçlar Yasası” gibi çok sayıda uluslararası belgede insanlığa karşı suç olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma Statüsü kendi yargı yetkisi bakımından, zorla kaybetmeyi, “*sivil halka yönelik yaygın veya sistematik bir saldırının*” bir parçası olması durumunda insanlığa karşı suç olarak kabul eder. Roma Statüsü 7. (2) (i) maddesine göre kişilerin zorla kaybedilmeleri, “*bir devlet veya siyasi bir örgüt tarafından ya da onların yetkisi, desteği ve bilgisi dahilinde kişilerin gözaltına alınması, tutuklanması veya kaçırılmasını takiben, bu kişilerin uzunca bir süre, kanun korumasından uzak tutulması amacıyla nerede oldukları ve akıbetleri hakkında bilgi vermeyi reddetme ve bu kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakıldıkları bilgisinin inkarı anlamına gelir.*”

1984’de, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, zorla kaybetmelerin, “*hiçbir insani toplumun idealleri ile bağdaşmadığını*” belirtmiş ve bu eylemi, “*insan haklarının korunması ile ilgili uluslararası belgelerde tanınan bütün insan haklarının pervasızca ihlal edilmesi*” olarak tanımlamıştır.

Belirli bir coğrafi bölge açısından zorla kaybetmelere ilişkin bağlayıcı yükümlülükler içeren ilk hukuki metin 29 Mart 1996 tarihli Zorla Kaybedilmelere Karşı Amerikan Sözleşmesi’dir. Sözleşmeye göre zorla kaybetme, “*kişilerin, devlet aktörleri veya devletin izni, desteği veya göz yummasıyla hareket eden kişi veya gruplar tarafından herhangi bir biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılması ve bunun akabinde söz konusu kişilere ilişkin bilginin yokluğu veya özgürlüklerinden yoksun bırakılmış olduklarının reddedilmesi ya da yerlerine ilişkin bilgi verilmemesi sonucu kayıp kişinin uygun yasal çözümlere ve usuli güvencelere erişiminin engellenmesidir.*” Sözleşmenin 3. maddesinde “*mağdurun akıbeti veya nerede olduğu belirlenmediği sürece devam etmekte ve kalıcı sayılması gerekmektedir*” düzenlemesine yer verilerek zorla kaybetme suçunun süreklilik veya kesintisizlik vasfına dikkat çekilmiştir.

Uluslararası düzeyde bağlayıcı yükümlülükler getiren ilk sözleşme ise 23 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe giren BM Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Sözleşme’dir. Sözleşmenin 1. maddesi ile fiili savaş hali, savaş tehdidi, siyasal istikrarsızlık ve hangi istisnai koşullar söz konusu olursa olsun hiç kimsenin zorla kaybedilmeye maruz bırakılamayacağı

¹ Hülya Dinçer, *KAYIPLARI GÖRÜNÜR KILMAK: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ZORLA KAYBEDİLMEYE KARŞI HERKESİN KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞME*, Hafıza Merkezi, https://hakikatadalet Hafiza.org/wp-content/uploads/Cust/UserFiles/Documents/Editor/H%C3%85IyaDin%C3%A1er_Kay%C3%A7plar%C3%A7G%C3%AEr%C3%85n%C3%85rK%C3%A7lmak.pdf

düzenlemiştir. Sözleşmenin 2. maddesinde zorla kaybetme “*kişilerin, Devlet adına görev yapan veya Devletin yetkilendirmesi, desteği ve bilgisiyile hareket eden kişiler veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılması; ardından söz konusu kişilerin kendi fiillerini reddetmeleri veya kaybolan kişinin nerede ve ne durumda olduğunu gizlemeleri ve sonuçta kayıp kişinin hukukun koruması dışında kalması durumu*” olarak tanımlanmıştır. Sözleşmenin 5. maddesinde, “Zorla kaybedilmelerin yaygın veya sistematik biçimde gerçekleşmesi, uluslararası hukukta da tanımlandığı gibi, insanlığa karşı işlenmiş suç anlamını taşır ve bu mahiyetiyle bu fiil yürürlükteki uluslararası hukukun yaptırımlarına tabidir” düzenlemesine yer verilmiştir. Sözleşmenin 8. maddesine göre;

“1. Zorla kaybedilme olaylarında zaman aşımı uygulayan bir Taraf Devlet, cezai kovuşturma açısından bu süre için aşağıdaki hususları gözetecektir:

(a) Zaman aşımı süresinin uzun ve fiilin ağırlığı ile orantılı olarak belirlenmesi;

(b) Fiilin süreklilik taşıması durumu da göz önüne alınarak, zaman aşımı süresinin gözaltında kaybedilme fiilinin sona erdiği tarihten itibaren başlatılması,

2. Taraf Devletlerden her biri, zorla kaybedilme mağdurlarının zaman aşımı süresi içinde gerekli tazminatı almalarını sağlayacaktır.”

Uluslararası belgeler, zorla kaybetmenin süregelen, yani sürmekte olan suç niteliği taşıdığını öngörmektedir. Dahası, zorla kaybetme olaylarında yasalar topyekûn ortadan kaldırılır, kişinin özgürlüğü, insan olma değeri yok edilir ve kişinin yaşam hakkı dahil tüm hakları elinden alınır. Bu sadece zorla kaybedilene uygulanan, zorla kaybedilenin mağdur olduğu bir “yasal alanın dışına itilme” hali değildir. Bu durum ayrıca; faillerin ortaya çıkarılmaması, zorla kaybedilenlerin akıbetinin açıklanmamasıyla sürdürülen, zorla kaybedilenlerin ailelerinin ve yakınlarının sürekli bir belirsizlik içinde bırakılmasının etkisiyle bir “yasadan mahrum bırakılmışlık” ve süreklileşen ağır bir çaresizliktir halidir.

Uluslararası içtihat hukuku, sevdiklerinin zorla kaybedilmesi ve akıbeti veya nerede olduğu ile ilgili devam eden belirsizliğin sebep olduğu keder ve ıstırapın bir çeşit işkence veya başka tür zalimane ve insanlık dışı muamele olarak değerlendirilmesi konusunda hemfikir olmuştur. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, bu bağlamda, “*kişilerin zorla kaybedilmelerinde, [...] ailenin zihinsel ve ruhsal bütünlüğünün ihlal edilmesi kesin olarak zorla kaybetme fiilinin doğrudan sonucudur. Sebep olunan büyük ıstırap, devletin sürekli olarak mağdurların nerede olduğu ile ilgili bilgi vermeyi reddetmesi veya hakikate ilişkin etkili bir soruşturma yürütmeyi reddetmesiyle katmerlenir*” yorumunda bulunmuştur. Mahkeme, “*bu durum, aile fertlerinin zihinsel ve ruhsal bütünlüklerinin zarar gördüğünün varsayılmasına yol açar. [...] Bu varsayım, durumun özgün koşulları doğrultusunda, anneler ve babalar, çocuklar, eşler ve kalıcı hayat arkadaşları söz konusu olduğunda aksi ispat edilene kadar hukuken geçerli karine (juris tantum) olarak kabul edilir. [...] Durumun özgün koşulları aksine işaret etmediği sürece, bu varsayım kaybedilen mağdurların kardeşlerine de uygulanır*” görüşündedir.

BM Zorla Kaybetmeler Çalışma Grubu'na göre zorla kaybedilme sonucunda, “*çocukların zihinsel, fiziksel ve ruhsal bütünlükleri ağır bir şekilde hasar görmektedir. [Çocuklar] yaş ve kendi özgül koşullarına bağlı olarak değişen düzeylerde kayıp, terk edilme, yoğun korku, belirsizlik duyguları, keder ve acı hissetmektedir. [...]* Çocukların ailelerinden ayrı konulması, kişilik bütünlüklerine kalıcı bir şekilde, özel ve bilhassa ağır etkiler bırakmakta, büyük bir fiziksel ve zihinsel tahribata yol açmaktadır. [...] Çocuklarının ebeveynlerinin zorla kaybedilmesi durumunda, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar dahil birçok çocuk hakkı tehdit edilmektedir. Kaybedilmesiyle ortaya çıkan yasal belirsizlik yüzünden çocuklar haklarından yararlanamamaktadırlar. Bu belirsizlik, kimlik hakkı, reşit olmayan çocukların yasal vasililiği, sosyal destek alma hakkı ve kaybedilen kişinin mülkiyetinin yönetilmesi gibi hususları etkileyerek birçok yasal sonuç doğurmaktadır.”

Zorla kaybetmenin aile için teşkil ettiği insanlık dışı muameleyi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) zorla kaybedilenlerin ailelerinin sürekli ve kesintisiz olarak yaşadığı belirsizlik, şüphe ve endişe halinin onlarda ciddi zihinsel acıya ve ıstıraba yol açtığını ve bu durumun işkence yasağının ihlali olduğu tespitini yapmıştır.

TÜRKİYE’DE GÖZALTINDA KAYBETMELER

Yaşadığımız topraklarda devletin kişileri zorla kaybetmesinin tarihi Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar uzanmaktadır. 24 Nisan 1915 tarihinde İttihat ve Terakki hükümetinin İçişleri Bakanı Talat Bey’in emriyle İstanbul’da 250 Ermeni evlerinden gözaltına alınmış, büyük çoğunluğundan bir daha haber alınamamıştır.

İnsan Hakları Derneği’nin (İHD) tespitlerine göre Cumhuriyet’in ilk gözaltında kaybetme vakası 1936 yılında gerçekleşmiştir. Tütün işçilerinin örgütlendiği Yaprak Tütün Cemiyeti’nin kurucusu olan Salih Bozışık İstanbul’da gözaltına alındıktan sonra kendisinden bir daha haber alınamamıştır.

1948 yılında yazar Sabahattin Ali, Millî Emniyet Hizmeti Riyâseti (MAH) ajanı olduğunu bilmediği Ali Ertekin tarafından “sınırı geçeceğiz” diye götürüldüğü Kırklareli’nde güvenlik güçleri tarafından zorla kaybedilmiştir. Mezarsız bırakılan Ali’nin akıbeti bugüne kadar öğrenilememiştir.

1973 yılında İstanbul’da gözaltına alınan üniversite öğrencisi Ali Kayahan, gözaltında kaybedilmiştir.

1973- 12 Eylül 1980 tarihleri arasında Mersin’de İngilizce Öğretmeni olarak görev yapan Ali Uygur ve Diyarbakır’da esnaf Recep İkincisoy gözaltında kaybedilmiştir.

12 Eylül 1980 - 1984 tarihleri arasındaki askeri rejim sırasında Kars’ta Cemil Kırbayır ve Mahmut Kaya, Bingöl’de Hüseyin Morsümbül, Ankara’da Nurettin Öztürk, Yalova’da Zeki Altunbaş, İstanbul’da Hayrettin Eren, Nurettin Yedigöl, Süleyman Cihan, Mustafa Hayrullahoğlu ve Maksut Tepeli zorla kaybedilmişlerdir. Antep’te Veysel Güney, İzmir’de İlyas Has idam edilmiş, bedenleri ailelerine teslim edilmemiş ve mezar yerleri açıklanmamıştır.

Bu suçun yaygın ve sistematik bir biçimde uygulanması 90'lı yıllarda Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından belirlenen güvenlik stratejilerinin sonucu olarak yaşanmaya başlanmıştır. Zorla kaybedilenler genellikle evlerinden, iş yerlerinden veya kamuya açık alanlardan tanıkların huzurunda ve gözaltına alındıkları açıkça ifade edilerek götürülmüştür. Onları yalnız gözaltına alınırken değil, gözaltındayken de gören çok sayıda tanık olmuştur.

İHD İstanbul Şubesi Gözaltında Kayıplara Karşı Komisyon'u 1936'dan itibaren 584 gözaltında kayıp vakası yaşandığını net olarak tespit etmiştir. (bkz. *Ek 1: Gözaltında Kaybedilen Kişilerin Listesi*) Ancak 1990'lı yıllarda gözaltında kaybedilen yakınının aramanın da gözaltında kaybedilme ile sonuçlandığı OHAL bölgesinde, insanların yakınlarını aramaktan çekinmesi nedeniyle başvuru yapamayan ve kaybedilen yakınının arayamayan çok sayıda kişi olduğu düşünülmektedir. Bu durum, kayıtlara geçen vakaların, gerçek kaybedilme sayısını yansıtmadığını göstermektedir.

Gözaltında kaybetme OHAL bölgesinde yoğunlaşsa da gözaltında kaybetme, Türkiye'nin her yerinde bir devlet politikası olarak uygulanmıştır. Özellikle 1993-1994 ve 1995 yılları gözaltında kaybetmelerin en çok yaşandığı yıllar olmuştur. Yalnızca 1994 yılında 500'ün üzerinde zorla kaybetme iddiası gündeme gelmiştir.

TÜRKİYE'DE GÖZALTINDA KAYBETME DAVA DOSYALARINA DAİR ÖRNEKLER

Türkiye'nin etkin soruşturma ve kovuşturma yürütmeyerek, zamanaşımını devreye sokarak yaşam hakkı ihlallerini cezasız bırakması AİHM tarafından “Zaman, Türkiye’de Devlet sorumluluğunu karartmanın sistematik özel bir aracıdır.” şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca hatırlatmak isteriz ki “cezasızlık” kavramı da AİHM tarafından ilk kez Türkiye hakkındaki bir kararda (*Yaşa/Türkiye*) 90'lı yıllarda olağanüstü hal bölgesindeki yaşam hakkı ile ilgili ihlallerdeki uygulamayı ifade etmek üzere kullanılmıştır. İç hukuktan sonuç alamayan aileler tarafından AİHM’e götürülen gözaltında kaybedilen 115 kişi hakkındaki başvuruların yüzde 80'i Türkiye aleyhine mahkûmiyet, yüzde 9'u devletin sorumluluğunu kabul etmesi üzerine dostane çözüm ile sonuçlanmıştır. Başvuruların yüzde 10'u usûli eksiklik nedeniyle reddedilirken, bir başvuruda da ihlal olmadığı kararı verilmiştir.

05.02.2011 tarihinde Cumartesi Anneleri/İnsanları, dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip ERDOĞAN ile görüşmüştür. Görüşmede CEMİL KIRBAYIR'ın annesi 103 yaşındaki Berfo Kırbayır da vardır. Berfo KIRBAYIR'ı dinleyen Erdoğan'ın talimatıyla; TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nu 9 Şubat 2011 tarihinde toplanarak “gözaltında iken kayboldukları iddia edilen kişilerin akıbetinin araştırılması” amacıyla bir alt komisyon kurulması kararı almıştır.

Mersin Milletvekili Prof. Dr. Zafer Üskül başkanlığında, Çorum Milletvekili Murat Yıldırım, İzmir Milletvekili, Erdal Kalkan, İstanbul Milletvekili Çetin Soysal'dan oluşan alt komisyon çalışmalarına Mülkiye Başmüfettişi Mehmet Firik, Adalet Müfettişi Mecit Gürsoy ve

Komisyon Uzmanı Kenan Altaş eşlik etmiştir. Söz konusu alt komisyon, 13 Eylül 1980 tarihinde gözüaltına alındıktan sonra bir daha kendisinden haber alınamayan Cemil Kırbayır'ın akıbetini araştırmış, o döneme ait belgelere ulaşmıştır. Alt komisyon, Cemil Kırbayır'ı sorguda gören çok sayıda tanık ve sorgulamayı yapan emniyet ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) mensuplarıyla görüşmüştür. Alt komisyon yaptığı çalışmalar sonucunda 350 sayfalık bir rapor hazırlamıştır. Raporun sonuç bölümünde “*Komisyonumuz; Cemil Kırbayır'ın gözüaltında iken işkence gördüğüne, bu işkence sonucunda hayatını kaybettiğine ve cesedinin ölümüne sebebiyet veren sorgulamaları yapan kamu görevlilerince ortadan kaldırıldığına inanmaktadır.*” görüşüne yer vermiştir. (bkz. Ek 2: Tolga Baykal Ceylan'ın Kaybolması Olayından Hareketle Gözüaltında İken Kayboldukları İddia Edilen Kişilerin Akıbetinin Araştırılması Alt Komisyonu, “Cemil Kırbayır Raporu”)

Alt komisyon, Cemil Kırbayır'ın gözüaltında iken işkence ile öldürüldüğü iddiası ile ilgili olarak; sorgulamayı yapan üç birim olan Emniyet, MİT ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın o dönemdeki görevlileri ve yetkilileri ile dönemin sıkıyönetim komutanı hakkında, Kars Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunarak elindeki tüm bilgi, beyan ve belgeleri Adalet Bakanlığı aracılığı ile Kars Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermiştir. Kars Cumhuriyet Başsavcılığı, 2011/899 numarasıyla yeni bir soruşturma başlatmıştır. Bu soruşturma sırasında Kars Cumhuriyet Başsavcılığı arşivlerinde 2002/911 numaralı bir takipsizlik kararı olduğu öğrenilmiştir. Takipsizlik kararında, Cemil Kırbayır'ın gözüaltında kaybedilmesinden altı yıl sonra, Kars Cumhuriyet Başsavcılığınca bir soruşturma başlatıldığı (1986/1279 no) ancak soruşturmanın 2002 yılında takipsizlik kararı verilerek kapatıldığı ve takipsizlik kararının Cemil KIRBAYIR'ın ailesine tebliğ edilmediği anlaşılmıştır.

Kars Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 1986/1279 soruşturma numaralı dosyada verilen takipsizlik kararı, 2014 yılında KIRBAYIR ailesine tebliğ edilmiştir. KIRBAYIR ailesi karara karşı Ardahan Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurarak söz konusu takipsizlik kararının kaldırılmasını talep etmiş, mahkeme, KIRBAYIR ailesinin talebini kabul ederek takipsizlik kararının kaldırılmasına karar vermiştir.

Kars Cumhuriyet Başsavcılığı, TBMM raporundaki tespitlere rağmen soruşturmayı sürüncemede bırakmıştır. Dosyayı sonuçlandırmayan Kars Cumhuriyet Başsavcılığı, 14 Kasım 2019 tarihinde, 1986/1279 Soruşturma numaralı takipsizlik kararını kaldıran Ardahan Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2014 tarihli kararının kaldırılması amacıyla “kanun yararına bozma” istemiyle Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Müdürlüğü'ne başvurmuştur. Bakanlık, 25 Şubat 2020 tarihinde dosyayı Yargıtay'a göndererek zamanaşımı bakımından “kanun yararına bozma” kararı verilmesini talep etmiş, Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin talebi kabul etmesiyle Cemil KIRBAYIR dosyası kapatılmıştır.

Karşılaştırmalı örnek 3 dava

1- 11 köylünün zorla kaybedilmesine ilişkin Kulp Davası

AİHM-Akdeniz ve Diğerleri 31.05.2001 tarihli karar. Başvuru No: 23954/94- bire karşı altı oyla esas ve usul yönünden yaşam hakkı ihlali. Karşı oy Türk yargıç Gölcüklü. (bkz. Ek 3: Akdeniz ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No. 23954/94)

İç hukukta: Ankara 7.Ağır Ceza Mahkemesi 19.9.2018 tarihli karar ile sanık hakkında beraat. Dava yüksek mahkemede. AİHM kararı yanı sıra 11 köylünün gözaltında kaybedilmesi ile ilgili TBMM araştırma komisyonunun ihlal yönünde raporu var.

2- Kenan Bilgin'in zorla kaybedilmesi

İrfan Bilgin başvurusu, Karar Tarihi:17/07/2001 Başvuru no: 25659/94) oy birliği ile esas ve usul yönünden yaşam hakkı ihlali. (bkz. Ek 4: İrfan Bilgin/Türkiye, Başvuru No. 25659/94)

İç hukukta: Soruşturma aşamasında takipsizlik.

3-Abdullah Canan'ın zorla kaybedilmesi

Vahap Canan başvurusu Başvuru No:39436/98 oybirliği ile esas ve usul yönünden yaşam hakkı ihlali. (bkz. Ek 5: Canan/Türkiye, Başvuru No. 39436/98)

İç hukukta: Hakkâri Ağır Ceza Mahkemesinde görülen davada, sanıklar hakkında beraat kararı verildi. 2 Nisan 2001 tarihinde de Yargıtay 1. Ceza Dairesi beraat kararını onadı.(Karar No: 2001/1226) karar kesinleşti.

Türkiye’de zorla kaybetme eylemi ceza kanununda ayrı bir suç olarak düzenlenmemektedir. Bu nedenle yargı makamları esasında zorla kaybetme suçu teşkil eden bir eylemi “öldürme” suçu olarak nitelendirmektedir. Türkiye’de zorla kaybetmeler eski Ceza Kanunu’nun yürürlükte olduğu zaman diliminde gerçekleştiği ve bu kanun şu an yürürlükte olan Ceza Kanunu’na göre failler açısından daha lehe hükümler içerdiği için yaygın uygulama bu tür suçlara ilişkin hukuki süreçlerde mülga Ceza Kanunu’nun “öldürme” suçunu düzenleyen 448 ila 450. maddelerine başvurulması ve zamanaşımı süresinin 20 yıl olarak kabul edilmesidir. Bu 20 yıllık zamanaşımı süresi suç meydana geldiği tarihten itibaren işletilmeye başlamaktadır. Türkiye’de zorla kaybetmelerle ilgili hukuki süreçlerde uygulanan zamanaşımı kuralları yukarıda aktarılan uluslararası standartlarla uyumlu değildir. Öyle ki “Söz konusu standartlarda zorla kaybetme eyleminin süreklilik taşıyan özgül karakteri dikkate alınarak zamanaşımı sürelerinin eylem tamamlandığı anda işlemeye başlatılması gerektiği söylenmesine rağmen Türkiye uygulamasında bu süreler suç tarihinden itibaren işletilmeye başlanmaktadır. Bunun yanı sıra soruşturmanın etkililiğinden söz etmek mümkün değilken zamanaşımı süreleri işlemeye devam etmektedir. Bu şekilde uygulanan zamanaşımı kurallarının hukuk güvenliği ilkesini koruma amacıyla uygulandığını söylemek mümkün değildir. Zira bu uygulama, hem zorla

kaybedilen kişilerin yakınlarının hem de bir bütün olarak toplumun hakikat hakkını ihlal ettiği gibi failler açısından da bir cezasızlık zırhı yaratmaktadır.”²

ZORLA KAYBEDİLENLERİN YAKINLARININ VE İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARININ MÜCADELESİ

Türkiye’de hukukun üstünlüğüne dayanan bir devlet geleneğinin olmaması, yargı makamlarının ceza yargılaması usulünde öngörülen mekanizmaları hakkıyla uygulamamaları, açılan ve sonuçlanan davaların siyasetin etkisine açık olması nedeniyle gözaltında kaybedilenlerin ailelerinin yaptığı başvurular iç hukukta sonuçsuz bırakılmıştır. Bu durum derin bir adalet boşluğuna yol açmıştır.

1936 ve sonrasında zorla kaybedilenlerin ailelerinin tüm hak arama yollarının kapatılmış olması, onların seslerini duyurmak ve kayıplar gerçeğini kamuoyunun gündemine taşımak amacıyla zorla kaybedilenleri yakınları ve insan hakları savunucuları İHD İstanbul Şubesi’nde bir araya gelerek, 27 Mayıs 1995 tarihinde Galatasaray Meydanı’nda oturma eylemi başlattı.

Kamuoyu tarafından Cumartesi Anneleri olarak bilinen zorla kaybedilenleri yakınları ve insan hakları savunucuları her Cumartesi günü saat 12.00’de Galatasaray Meydanı’nda buluşarak tanık beyanları, savcılık başvuruları, iddianameler, dava tutanakları, AİHM kararları ve TBMM raporlarını içeren basın açıklamaları ile yetkilileri görevlerini yapmaya çağırdılar. “Her açıklamamız bir suç duyurusudur” diyerek yargı makamlarına seslendiler. Demokratik toplumun temel değerlerine, Türkiye’nin anayasal normlarına ve uluslararası hukuk kurallarına dayanan meşru haklarımızdır diyerek, taleplerini açıkladılar.

1995-1999 tarihleri arasında tüm engellemelere karşı barışçıl toplanmalarını gerçekleştirdiler. 170. haftalarından sonra 30 hafta boyunca ağır polis şiddetine maruz kaldılar ve 200. haftalarında buluşmalarına ara verme kararı aldılar. 31 Ocak 2009 tarihinde tekrar bir araya gelerek buluşmalarını devam ettirdiler.

Cumartesi Anneleri’nin 300. hafta buluşmalarının ardından dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın daveti üzerine 5 Şubat 2011 tarihinde Dolmabahçe’de bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede Erdoğan, “*Sizin sorunuz, kabinemin sorunudur*” ifadelerini kullandı.

699 hafta boyunca Cumartesi Anneleri, Galatasaray Meydanı’nda barışçıl buluşmalarını sürdürdü. Ancak 700. hafta etkinliği İçişleri Bakanı’nın talimatı ve Beyoğlu Kaymakamlığı’nın yasaklama kararı gerekçe gösterilerek ağır polis şiddeti ile engellendi. 47 kişi darp edilerek gözaltına alındı. Galatasaray Meydanı, Cumartesi Anneleri’ne ve herkese kapatıldı, adeta bir polis karakoluna dönüştürüldü.

² Başak Çalı ve Hafıza Merkezi (2023), *Amicus Curiae Görüşü: Profesör Doktor Başak Çalı ve Hakikat Adalet Hafıza Merkezi tarafından Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’ne saygıyla sunulur Ağır İnsan Hakları İhlallerinde Zamanaşımı: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*, Hafıza Merkezi, <https://hakikatadalethafiza.org/sites/default/files/2023-02/basak-cali-amicus-curiae-tr.pdf>.

Cumartesi Anneleri ve destekçilerinin, 700. hafta ve sonrasında maruz kaldıkları polis şiddeti ile barışçıl toplantı ve gösteri özgürlüklerinin şiddet kullanılarak engellenmesine ilişkin yaptıkları suç duyuruları sonuçsuz bırakıldı. Bu suç duyuruları sonuçsuz bırakılırken; İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Terör Suçları Soruşturma Bürosu tarafından hazırlanan iddianamenin İstanbul Asliye Ceza Mahkemesi'nce kabul edilmesiyle, 18 Kasım 2020 tarihinde aralarında kayıp yakınları ile İHD'nin yönetici ve üyelerinin de bulunduğu 46 kişi hakkında "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet" suçlamasıyla dava açıldı.

Galatasaray Meydanı'nda gerçekleştirilen buluşmaların yasaklanmasının ardından Cumartesi Anneleri, 81 hafta boyunca İHD İstanbul Şubesi önünde bulunan dar bir sokağa hapsedilmiş ve bu durum, katılımcıların bir araya gelmesini ve seslerini duyurmasını fiilen imkânsız hâle getirmiştir. Dernek binasından çıkar çıkmaz polis kalkanlarıyla çevrilerek Galatasaray Meydanı'na ulaşmaları engellenmiş; basın açıklamalarını ise söz konusu alanda, toplumdan izole edilmiş bir biçimde yapmak zorunda bırakılmışlardır. 2020 yılında başlayan Covid-19 salgını sonrasında, belirtilen alanın fiziksel mesafe kurallarına uygun olmaması ve katılımcıların yaş ortalamasının yüksekliği gerekçeleriyle, sağlık örgütlerinin uyarıları da dikkate alınarak, 21 Mart 2020 tarihinden itibaren her cumartesi günü saat 12.00'de basın açıklamalarının sosyal medya hesapları aracılığıyla yapılmasına başlanmıştır. Bu uygulama, 08 Nisan 2023 tarihine kadar kesintisiz olarak devam etmiştir

700. hafta buluşmasında gözaltına alınanlar arasında bulunanlardan Maside OCAK KIŞLAKÇI ile İHD İstanbul Şubesi Başkanı Gülseren YOLERİ, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin 16/11/2022 tarihli Maside OCAK KIŞLAKÇI kararı 23/02/2023 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (Başvuru Numarası: 2019/21721). Anayasa Mahkemesi daha sonra 29/03/2023 tarihli Gülseren YOLERİ kararını (Başvuru Numarası: 2020/7092) açıklamıştır.

Anayasa Mahkemesi, Maside OCAK KIŞLAKÇI kararında özetle; "idare, bildirim amacının anılan hakkın etkin bir şekilde kullanılması için yetkililere makul ve uygun tedbir alma imkânı sağlamak olduğunu da gözetmemiştir. Nitekim yapılmak istenen etkinlik, yaklaşık yirmi dört yıl boyunca belirli zaman ve yerde yapılmakta olup idarenin bu etkinliğin yapılacağına ilişkin olarak önceden bilgisi olmadığı söylenemez. Barışçıl bir eylem söz konusu olduğunda ise idarenin -somut olayın koşullarına göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının etkin kullanımını sağlamaya yönelik pozitif yükümlülükleri gereği- toplantının gerçekleştirilmesi için tedbir alması gerekirken otomatik olarak yasaklama yoluna gittiği görülmüştür. Nitekim idare, yasaklama kararında kamu düzeni bozulması, bozulma tehlikesi veya başkalarının haklarının korunması gerekliliği gibi zorlayıcı şartlar olduğunu ortaya koymamıştır. İzah edilen sebeplerle idarenin etkinliği yasaklama kararı için dayanak gerekçelerinin haklı ve ikna edici olduğu söylenemez" tespitinde bulunmuştur. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, "diğer yandan başvuruçunun da içinde yer aldığı grubun kaybolan yakınlarının bulunması ve kamuoyunda farkındalık yaratılması amacına yönelik oturma eylemi ve basın açıklaması yapmak istemesi demokratik bir toplumda saygı ile karşılanmalıdır. Dosyaya sunulan bilgi ve belgelere göre kolluk görevlilerine bazı cisimlerin atılmasının polisin gerekli olmadığı hâlde toplantıya müdahale etmesi ve aralarında başvuruçunun da bulunduğu bir kısım katılımcının

yakalanması sonrası gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Toplantıya müdahale esnasında katılımcıların gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemlere yönelik bazı yaptırımlar uygulanabilir ise de bu durum, toplantıya kolluk görevlilerince yapılan hukuka aykırı müdahaleyi hukuka uygun hâle getirmez. Bu doğrultuda kolluk görevlilerinin somut olayda etkinliğe müdahale etmesini gerektirecek makul sebep ortaya koymadan ve anılan hakkın kullanılabilmesine yönelik tolerans göstermeden gruba müdahale edildiği, 700. Hafta etkinliğinin yasaklanmasının ve yasak sonrası yapılan müdahalenin hukuksuz ve haksız olduğu'na kanaat getirmiş ve Anayasa'nın 34. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için kararı ayrıca Beyoğlu Kaymakamlığı'na da göndermiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin Maside OCAK KIŞLAKÇI kararından sonra İHD İstanbul Şubesi ve zorla kaybedilenleri yakınları, Galatasaray Meydanı'ndaki polis ablukasının kaldırılması ve 25 Ağustos 2018 tarihinden önce her hafta yapıldığı gibi Cumartesi İnsanları'nın her Cumartesi Saat 12.00 de gerçekleştirdikleri buluşmanın kolaylaştırılması için Beyoğlu Kaymakamlığı'na dilekçe vermiş ancak Kaymakamlık dilekçeye cevap vermemiştir. Cumartesi Anneleri ve insan hakları savunucuları, 8 Nisan 2023 tarihinde Galatasaray Meydanı'na gitmiş ancak basın açıklamaları yapmaları engellenerek gözaltına alınmışlardır. 8 Nisan-11 Kasım 2023 tarihleri arasında Galatasaray Meydanı'nda yapılmak istenen basın açıklamaları 29 kez engellenmiş ve Cumartesi Anneleri ve insan hakları savunucuları, işkence ve diğer kötü muameleye maruz bırakılarak gözaltına alınmıştır. Bu süreçte haklarında 29 soruşturma açılmış, soruşturmalardan 28'i hakkında kovuşturmayla yer olmadığı kararı verilmiş, tamamen benzer koşullardaki bir hafta için de dava açılmıştır. Açılan dava sonucunda tüm katılımcıların beraatine karar verilmiştir.

Özetle; İstanbul'un kalbindeki İstiklal Caddesi, Beyoğlu Kaymakamlığı'nın, kopyala-yapıştır yöntemiyle AYM kararına aykırı olarak aldığı yasaklama kararları gerekçe gösterilerek 29 hafta boyunca her cumartesi adeta açık işkence mekanına dönüştürülmüştür. Anayasa Mahkemesi kararlarını tanımayan, yurttaşın anayasal hak ve özgürlüklerini kullanmasını suç sayan ve alenen işkence yapan kamu görevlilerinin yarattığı manzara, yalnız iç kamuoyunun değil, uluslararası kamuoyunun da tepkiyle karşılanmıştır.

Cumartesi Anneleri ve insan hakları savunucuları, 11 Kasım 2023 tarihinden bu yana Galatasaray Meydanı'nda, süre sınırlaması ve 10 kişilik katılımcı sınırı ile polis bariyerleri önünde basın açıklamalarını yapmaya devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarına rağmen Cumartesi Anneleri'nin buluşmalarına getirilen süre ve katılımcı sınırlamaları, Anayasa'nın 34. maddesinin ihlalinin devam ettiğini göstermektedir.

CUMARTESİ ANNELERİ VE CUMARTESİ İNSANLARI OLARAK ÖNERİLERİMİZ

Silahlı çatışmaların son bulması, barışa giden yolda önemli bir adım olsa da **tek başına yeterli değildir**. Kalıcı bir barışın tesisi, sadece silahların susmasıyla değil, geçmişte yaşanan ağır

insan hakları ihlallerinin tanınması, yaraların onarılması ve toplumsal adaletin sağlanmasıyla mümkündür.

Bu nedenle atılması gereken adımlar:

- **Hakikatin Açığa Çıkarılması:** Gözaltında kaybedilen yüzlerce insanın akıbeti açıklanmalıdır. Devletin resmi kurumları, geçmişin karanlık sayfalarıyla yüzleşmekle yükümlüdür.
- **Cezasızlığın Son Bulması:** Gözaltında kaybetmeler başta olmak üzere insanlığa karşı suçlar zaman aşımına uğratılamaz. Faillerin yargı önüne çıkarılması, yalnızca mağdurların adalet talebini karşılamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal güveni yeniden tesis eder.
- **Geride Kalanlar İçin Adil Onarım:** Yaşanan kayıplar ve travmalar için onarıcı politikalar hayata geçirilmelidir. Kamusal özür, anma alanları, hatırlama mekanları bu sürecin birer parçası olmalıdır.
- **Kurumsal Reform:** Hak ihlallerine zemin hazırlayan ve suiistimallere göz yuman güvenlik, yargı ve idari yapılar yeniden yapılandırılmalıdır. Demokratik denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir.
- **Toplumsal Diyalog ve Katılım:** Barış süreci, toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde yürütülmelidir. Şiddete maruz kalanlar, Kadınlar, sivil toplum, yerel inisiyatifler bu sürecin aktif öznesi haline gelmelidir.

CUMARTESİ ANNELERİ VE CUMARTESİ İNSANLARI OLARAK TALEPLERİMİZ

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararları uygulansın.
- Galatasaray Meydanı'ndaki keyfi yasaklama son bulsun.
- Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu'nun alt komisyonu olarak gözaltında kayıpları araştırmak üzere "Hakikat Komisyonu" kurulsun.
- Devlet, gözaltında kaybetme suçundaki sorumluluğunu kabul etsin.
- Gözaltında kaybedilenlerin akıbeti açıklansın, kalıntıları ailelerine teslim edilsin.
- Gözaltında kaybetme suçunun fail ve sorumlularını koruyan cezasızlığa son verilsin ve adalet sağlansın.
- Gözaltında kaybetme fiilinin insanlığa karşı işlenen suç olarak düzenlenmesine, önlenmesine ve cezalandırılmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılsın. Zamanaşımı kurumu cezasızlığın aracı olmaktan çıkarılsın. Bir daha hiç kimse gözaltında kaybedilmesin.
- Türkiye, imzalamaktan kaçındığı, BM Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Sözleşme ile Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni Kuran Roma Statüsü'nü imzalasın, onaylasın ve uygulasin.

Hatırlatmak isteriz ki:

Barış yalnızca silahların susması değildir. Barış; hakikatin dile gelmesi, adaletin tesis edilmesi ve mağdurların sesi duyulana kadar sürecek toplumsal bir sorumluluktur.

Saygılarımızla,

Cumartesi Anneleri/İnsanları

EKLER

Ek 1: Gözaltında Kaybedilen Kişilerin Listesi

Ek 2: Tolga Baykal Ceylan'ın Kaybolması Olayından Hareketle Gözaltında İken Kayboldukları İddia Edilen Kişilerin Akıbetinin Araştırılması Alt Komisyonu, “Cemil Kırbayır Raporu”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/0bf29c14-30d7-4116-933a-28b3a2e124b9>.

Ek 3: Akdeniz ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No. 23954/94, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-59482>.

Ek 4: İrfan Bilgin/Türkiye, Başvuru No. 25659/94, <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-59592>.

Ek 5: Canan/Türkiye, Başvuru No. 39436/98, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-81183>.